शि(सि)क्थ न॰ शिच-थक् कुक् च पृषो॰ षस्य शोवा। (मोम) मधूच्छिष्टे अमरः। स्वार्थे क। तत्रैव।

शिक्य न॰ शि-यत् कुक् च। (सिका) रज्जुलते पदार्थे शब्दर॰

शिक्यित त्रि॰ शिक्यं शिक्यस्थं करोति शिक्य+णिच्-कर्मणि क्त। शिक्याधारे स्थापिते पदार्थे।

शिक्ष अभ्यासे भ्वा॰ आ॰ सक॰ सेट्। शिक्षते अशिक्षिष्ट।

शिक्षा स्त्री शिक्ष-भावे अ। १अभ्यासे २वर्णानामुच्चारणप्रदर्शके वेदाङ्गे ३मन्त्रभेदे अमरः। ४ध्वोनाकरणे शब्दच॰। "वर्णस्वराद्युच्चारणप्रकारो यत्रोपदिश्यते सा शिक्षा तथा च तैत्तिरीया उपनिषदारम्भे समामनन्ति। शिक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः मात्रा बलं साम सन्तान इत्युक्तं शिक्षाध्याय इति" सा॰भा॰। "अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पाणिनीयमतं यथा। शास्त्रानुपूर्वं तद्विद्याद् यथोक्तं लोकवेदयोः। प्रसिद्धमपि शब्दार्थमविज्ञातमबुद्धिभिः। पुनर्व्यक्तीकरिष्यामि वाच उच्चारणे विधिम्। निर्घाटचतुःषष्टिर्वर्णाः सम्भवतो मताः। प्राकृते संस्कृते चापि स्वयं प्रोक्ताः स्वयम्भुवा। स्वरा विंशतिरेकश्च स्पर्शानां पञ्चविंशतिः। यादयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमाः स्मृताः। अनुस्वारो विसर्गश्च+कूपौ चापि पराश्रितौ। दुःस्पृष्टश्चेति विज्ञेय ऊकारः प्लुत एव च। आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान्मनो युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। मारुतस्तूरसि चरन्मन्दं जनयति स्वरम्। प्रातःसवनमौष्णं छन्दोगायत्रमाश्रितम्। कण्ठे माध्यन्दिनयुतं मध्यमं त्रैष्टुभानुगम्। तारं तार्तीयसवनं शीर्षण्यं जागतानुगम्। मन्द्रौ मूर्धानमाहतो ब्रह्मणापद्य मारुतः। वर्णाञ्जनयते तेषां विभागः पञ्चधा स्मृतः। स्वरतः कालतः स्थानात् प्रयत्नानुप्रदानतः। इति वर्णविदः प्राहुर्मिश्रणान्तं निबोधत। उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च स्वराश्त्रयः। ह्रस्वो दीर्घः प्लुत इति कालतो नियमा अपि। उदात्ते निषादगान्धारावनुदात्ते ऋषभधैवतौ। स्वरितप्रभवा ह्येते षड्जमध्यमपञ्चमाः। अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा। जिह्वामूलञ्च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च। जिह्वामूलसुषाभ्यां गतिरष्टविधोच्चयः। वर्णोभागप्रदेशानामकारादि यदं यदम्। स्वरान्तं तादृशं विद्याद् यदन्यद्व्यञ्जनमूष्मणः। हकारं पञ्चमैर्युक्तमन्तःस्थाभिश्च संयुतम्। औरसं तं विजानीयात् कण्ठ्यमाकुरसंयुतम्। कण्ठ्यावहाविचुयशास्तालव्या ओष्ठावुपू। मूर्धन्या ऋटुरषा-दन्त्या लृ-तु-ल-साः स्मृताः। जिह्वामूले तु कुः प्रोक्तो दन्त्यौष्ठ्यौ वः स्मृतौ बुधैः। एऐ तु कण्ठतालव्यावोओ कण्ठौष्ठ्यौ स्मृतौ। अर्द्धमात्रा तु कण्ठ्या ह्रादेकारैकारयोर्भवेत्। ओकारौकारयोर्मात्रा तयोर्विवृतसंवृतम्। संवृतं मात्रकं ज्ञेयं विवृतन्तु द्विमात्रकम्। घोषा वा संवृताः सर्वे अघोषा विवृताः स्मृताः। स्वराघोषमूष्मणाञ्चैव विवृतं करणं स्मृतम्। तेभ्योऽपि विवृतावेङौ ताभ्यामैचौ तथैव च। अनुस्वारयमानाच्च नासिका स्थानमुच्यते। अयोगवाहा विज्ञेया आश्रयस्थानभागिनः। अलाबुधीस्थानिर्घोषो दन्त्यमूलस्वरानतु। अनुस्वारस्तु कर्त्तव्यो नित्यं ह्रोः शमसेषु च। अनुस्वारो विवृत्यस्तु विरामे चाक्षरद्वये। द्विरोष्ठौ तु विवृह्णीयाद् यत्रैकारवकारयोः। व्याघ्री यथा हरेत् पुत्रान् दंष्ट्राभ्यां न च पीडयेत्। भीतापतनभेदाभ्यां तद्वत् वर्णान् प्रयोजयेत्"। "अचोऽस्पृष्टायणस्त्रीमन्त्रेमस्पृष्टाः शकस्तथा। शेषाः स्पृष्टाहवः प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः। यमोऽनुनासिका न ह्रो नादिनो हकारः स्मृताः"।

"ऐश्वर्यादाय मन्त्रश्च स्वाविनश्च ऋकादयः। ऐश्वर्यात्सांस्वरो विद्यात् गोद्वामैतत् प्रचक्षते। दाक्षीपुत्रपाणिनिना येनेदं व्यापितं भुवि। छन्दःपादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणन्तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात् साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते"। "मन्त्रोहीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह। स वाग्वज्रं यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात्। "अनक्षरं हतायुष्कं विस्वरं व्याधिपीडितम्। अशुद्धं मन्त्रहृदयेन वज्रं पतति मस्तके। हस्तहीनन्तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम्। अग्न्यजुःस्वामिहिंस्रो वियोनिमधिगच्छति" पाणिनिशिक्षा। नारदशिक्षा व्यासशिक्षादयो अन्याः सन्ति विस्तरभयान्नोक्ताः।

शिक्षाकर पु॰ शिक्षां करोति कृ-अच्। व्याघ्रे शब्दमा॰ २शिष्यशिक्षाकर्त्तरि।

शिक्षागुरु पु॰ विद्यादातरि।

शिक्षित त्रि॰ शिक्षा जाताऽस्य तारः इतच् शिक्ष-क्त वा। १जताभ्यासे २निपुणे ३विज्ञे च अमरः।